

ЮРИДИЧНІ ГАРАНТІЇ ЗАЙНЯТОСТІ ТА ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто загальні підходи до визначення категорій «гарантії» та «юридичні гарантії». Визначено особливості юридичних гарантій зайнятості та працевлаштування населення.

Проблеми зайнятості та працевлаштування населення неодноразово розглядалися фахівцями в галузі трудового права, серед яких М. Г. Александров, А. Ю. Бабаскін, О. Т. Барабаш, Б. К. Бегічев, Л. Я. Гінцбург, В. В. Жернаков, С. О. Іванов, Л. І. Лазор, Р. З. Лівшиць, М. І. Іншин, А. Р. Мацюк, К. Ю. Мельник, Ю. П. Орловський, П. Д. Пилипенко, С. В. Попов, В. І. Прокопенко, О. І. Процевський, В. Г. Ротань, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко. Разом із тим проблемам юридичних гарантій зайнятості та працевлаштування населення в останній період приділялася недостатня увага в науковій літературі.

Як відомо, слово «гарантія» походить від французького *garantie* – порука; умова, яка забезпечує щось [1, с. 113]. У словнику С.І. Ожегова гарантію визначено як поручництво, поруку в чомусь, забезпечення [2, с. 130]. Великий тлумачний словник сучасної української мови надає таке визначення гарантії: «Гарантія – порука в чомусь, забезпечення чого-небудь» [3, с. 173]. Юридичні словники визначають гарантії наступним чином: забезпечення використання громадянами своїх основних прав і свобод [4, с. 389], соціально-економічні умови, а також політико-юридичні засоби, які забезпечують реальне відтворення

прав особи [5, с. 68]. У підручниках із теорії права гарантії визначають як умови і конкретні засоби, які забезпечують фактичне здійснення прав і свобод людини [6, с. 135], систему соціально-економічних, політичних, юридичних організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють можливості для здійснення особистістю своїх прав, свобод, інтересів [7, с. 275].

Традиційно в юридичній літературі гарантії поділяються на загальні і спеціальні. Під першими розуміють, як правило, економічні, політичні, соціальні, ідеологічні, духовні гарантії, які створюють реальну обстановку для захисту особистості, а під другими – правові умови і засоби. Як зазначають М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко та О. В. Петришин, здійснення прав і свобод громадян забезпечується системою політичних, економічних, організаційних, а також юридичних гарантій, без яких реалізація прав була б неможливою. Економічні гарантії – це сукупність економічних факторів життя суспільства (рівень досконалості економічних відносин, раціональна система господарства, матеріальні і фінансові ресурси тощо). У вузькому розумінні економічними (матеріальними) гарантіями є речові засоби забезпечення ефективності реалізації прав і свобод [6, с. 197]. Слід зазначити, що окремі науковці виділяють поряд з економічними й матеріальні гарантії. Так, М. І. Іншин указує: «Хоча поняття „економічний” та „матеріальний” близькі за своїм значенням, їх не можна вважати повністю співпадаючими ні взагалі, ні в застосуванні до гарантій. Економічний стосується економіки, господарства. Економічними гарантіями прав і свобод людини і громадянина є соціально-ринкова економіка, рівність форм власності, свобода зайняття підприємницькою діяльністю, високий рівень продуктивності праці та економічного розвитку суспільства, що дає змогу забезпечити добробут, гідний рівень життя і соціальний захист членів суспільства, перебороти такі негативні явища, як бідність, безробіття. Матеріальний означає речовий, фізичний. Поняття „матеріальний” більш широке, ніж поняття „економічний”. По відношенню до гарантій слово „матеріальний” найчастіше застосовується, очевидно, в значенні речовий, майновий, грошовий» [8, с. 243]. Аргументацію зазначеної позиції ми вважаємо цілком переконливою, а отже, можна виділяти окремо економічні і матеріальні гарантії. Щодо політичних гарантій, то це сукупність політичних чинників суспільства і держави (повновладдя

народу, яке здійснюється представницькими органами, запровадження в організації і діяльності державного апарату демократичних засад, багатопартійна система, рівень плюралізму і гласності в суспільстві тощо). Ідеологічні гарантії – це загальна культура суспільства та його членів, освіченість, суспільна зрілість громадян, рівень суспільної та індивідуальної правосвідомості, система духовних цінностей та орієнтацій. Соціальні гарантії розкривають ступінь матеріальної забезпеченості суспільства, утворюють рівні можливості особистості реалізувати свій творчий потенціал. Духовні гарантії включають систему культурних цінностей. Вони передбачають громадську активність та освіченість людини.

Реальне забезпечення прав, свобод і обов'язків громадян може здійснюватися тільки при комплексній взаємодії загальних і спеціальних гарантій. Загальні гарантії прямо залежать від рівня розвитку суспільства і є показником ступеня демократії. Вони створюють ту атмосферу, де можлива правомірна реалізація правового статусу особистості. Більш того, загальні гарантії є базою для спеціальних гарантій і, зрештою, визначають їх. У зв'язку з цим Н. А. Боброва пише, що економічні, політичні умови і передумови самі по собі не автоматично забезпечують реалізацію правових норм. Вони стають власне гарантіями лише через юридичну форму й організаційні умови держави та суспільства. З іншого боку, юридичні гарантії немислимі поза своїм соціальним наповненням: економічним, політичним, ідеологічним, організаційним [9, с. 243].

Таким чином, можна зробити висновок, що загальні гарантії – це об'єктивні обставини, що створюють відповідні умови (середовище) і передумови для правомірної реалізації прав і свобод громадян, а спеціальні (правові) гарантії – це певні юридичні засоби, спрямовані на реалізацію і захист прав і свобод громадян.

У такому контексті для нашого дослідження важливе значення має саме розгляд юридичних гарантій. Так, слід погодитися з В. С. Нерсесянцем, що юридичні гарантії – це система взаємопов'язаних форм і засобів (нормативних, інституційних і процесуальних), яка забезпечує належне визнання, захист і реалізацію певних прав і відповідних їм обов'язків [10, с. 60]. Уважаємо, що особливе значення серед юридичних гарантій мають нормативні гарантії. Такі гарантії закріплюються в нормативно-правових актах і забезпечують реалізацію та захист певних прав суб'єктів суспільних відносин. Так,

гарантії у сфері зайнятості та працевлаштування знайшли своє відображення в Основному Законі України. Відповідно до ст. 43 Конституції України держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Своє поглиблення та деталізацію конституційні гарантії у сфері зайнятості та працевлаштування знайшли в поточному законодавстві України. Так, відповідно до ст. 5-1 Кодексу законів про працю України держава гарантує працездатним громадянам, які постійно проживають на території України: вільний вибір виду діяльності; безоплатне сприяння державними службами зайнятості в підборі роботи і працевлаштуванні відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти, з урахуванням суспільних потреб; надання підприємствами, установами, організаціями відповідно до їх попередньо поданих заявок роботи за фахом випускникам державних вищих навчальних, професійних навчально-виховних закладів; безоплатне навчання безробітних нових професій, перепідготовку в навчальних закладах або в системі державної служби зайнятості з виплатою стипендії; компенсацію відповідно до законодавства матеріальних витрат у зв'язку з направленням на роботу в іншу місцевість; правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про зайнятість населення» держава гарантує у сфері зайнятості: 1) вільне обрання місця застосування праці та виду діяльності, вільний вибір або зміну професії; 2) одержання заробітної плати (винагороди) відповідно до законодавства; 3) професійну орієнтацію з метою самовизначення та реалізації здатності особи до праці; 4) професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці; 5) підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями; 6) безоплатне сприяння у працевлаштуванні, обранні відповідної роботи та одержанні інформації про ситуацію на ринку праці та перспективи його розвитку; 7) соціальний захист у разі настання безробіття; 8) захист від дискримінації у сфері зайнятості, необґрунтованої відмови в найманні на роботу і незаконного звільнення; 9) додаткове сприя-

ння в працевлаштуванні окремих категорій громадян.

Крім того, державою встановлено низку додаткових гарантій щодо працевлаштування громадян, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці, серед яких: 1) один із батьків або особа, яка їх замінює і: має на утриманні дітей віком до шести років; виховує без одного з подружжя дитину віком до 14-ти років або дитину-інваліда; утримує без одного з подружжя інваліда з дитинства (незалежно від віку) та / або інваліда I групи (незалежно від причини інвалідності); 2) діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу; 3) особи, звільнені після відбуття покарання або примусового лікування; 4) молодь, яка закінчила або припинила навчання в загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу; 5) особи, яким до настання права на пенсію за віком відповідно до ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» залишилося 10 і менше років; 6) інваліди, які не досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; 7) особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу.

Для працевлаштування вищезазначених громадян (крім інвалідів, які не досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», норматив працевлаштування на роботу яких встановлюється згідно із Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні») підприємствам, установам та організаціям із чисельністю штатних працівників понад 20 осіб встановлюється квота у розмірі 5% середньооблікової чисельності штатних працівників за попередній календарний рік.

Роботодавці самостійно розраховують вищезазначену квоту з урахуванням чисельності громадян, які на умовах повної зайнятості вже працюють на підприємствах, в установах та організаціях і належать до групи неконкурентоспроможних на ринку праці (крім інвалідів),

та забезпечують їх працевлаштування самостійно. Роботодавці можуть звернутися за сприянням для працевлаштування даної категорії громадян до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції.

Обов'язковою умовою дотримання роботодавцями квоти вважається працевлаштування таких громадян відповідно до вищезазначених вимог, про що роботодавці інформують щороку центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, у встановленому ним порядку.

Отже, всі вищезазначені гарантії можна об'єднати в наступні групи: гарантії, спрямовані на забезпечення вільного вибору роботи; гарантії, спрямовані на захист трудових прав працівників під час встановлення і припинення трудових відносин; гарантії, спрямовані на зниження безробіття та забезпечення безробітних засобами до існування; спеціальні гарантії працівникам зі зниженою конкурентоспроможністю на ринку праці.

Слід відзначити, що зміст юридичних гарантій не можна зводити лише до нормативного забезпечення реалізації і захисту прав та обов'язків людини і громадянина. Подібний підхід був би ефективний для процесу безперешкодної реалізації прав і обов'язків, тобто мав би превентивне значення, а у разі виникнення перешкоди їхньої реалізації або необхідного захисту такі гарантії виступили б тільки правом на правовий захист. Як справедливо відзначається в літературі, функціонування (динаміка) правових гарантій пов'язана з організаційною роботою органів державної влади та її посадових осіб [11, с. 150].

Таким чином, юридичні гарантії, крім нормативних, містять у собі ще й організаційні гарантії, що надають таким гарантіям реально функціонуючого характеру. Особливе місце для забезпечення нормативних гарантій зайнятості і працевлаштування населення має діяльність Державної служби зайнятості, яка спрямована на реалізацію державної політики саме у цій сфері.

Список використаної літератури

1. Энциклопедический словарь / гл. ред. Б. А. Введенский. – М. : БСЭ, 1955. – 389 с.
2. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 20-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1988. – 750с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : Перун, 2002. – 1440 с.
4. Энциклопедический словарь правовых знаний / редкол.: В. М. Чхиквадзе (гл. ред.). – М. : Сов. энцикл., 1965. – 68 с.
5. Юридичний словник / за ред. Б. С. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. – К. : Гол. ред. укр. рад. енцикл. АН УРСР, 1974. – 871 с.
6. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Х. : Право, 2002. – 432 с.
7. Теория государства и права / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М. : Юрист, 1997. – 742 с.
8. Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудова відносин в Україні : монографія / М. І. Іншин. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 337 с.
9. Боброва Н. А. Об организационно-правовых гарантиях статуса личности / Н. А. Боброва // Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1980. – С. 233–235.
10. Нерсисянц В. С. Система юридических гарантий прав и свобод граждан / В. С. Нерсисянц // Социалистическое правовое государство: концепция и пути реализации. – М. : Юрид. лит., 1990. – С. 60–61.
11. Мельник К. Ю. Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ (проблеми теорії та практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Мельник Костянтин Юрійович. – Х., 2003. – 202 с.

Надійшла до редколегії 23.06.2012

БЕЗУСЬЙ В. В. ЮРИДИЧЕСКИЕ ГАРАНТИИ ЗАНЯТОСТИ И ТРУДОУСТРОЙСТВА НАСЕЛЕНИЯ

Рассмотрены общие подходы к определению категорий «гарантии» и «юридические гарантии». Определены особенности юридических гарантий занятости и трудоустройство населения.

BEZUSYI V. LEGAL GUARANTEES OF EMPLOYMENT AND POPULATION EMPLOYMENT

The general approaches to definition of the categories «guarantees» and «legal guarantees» are considered. Features of legal guarantees of employment and population employment are defined.